

Szerelmi varázslás Theokritosnál és Vergiliusnál

Theokritos: 2. idill 1–63, 88–91, 159–162

Vergilius: 8. ecloga 64–109

Fordítás: **TORDAI ÉVA**, kommentár: **HAJDU PÉTER**

Theokritos: 2. idill

- Hát a babér hol van? Hozd, Thestylis! És a varázsszer?
Serlegemet bíborszín gyapjúval koszorúzzad!
Így kötözöm meg majd a keményszívű szeretőmet,
mert már nem járt erre tizenkét napja a hitvány,
5 s nem gondol vele többé már, élünk-e, halunk-e,
és hevesen nem zörgeti ajtóm. Máshova üzte
biztos már csapodár szívét Aphrodíta Erósszal.
Tímágétos birkózótermébe megyek majd
holnap, hogy megszidjam azért, ahogyan velem elbánt.
10 Most pedig áldozatommal megkötözöm. Te, Selána,
csillogj, kedves daimón, hozzád szólok e dallal,
és Hekatához lent, akitől a kölyökkutya reszket,
hogyha a holtak sírján s éjszín vérükön átlép.
Rettenetes Hekatá, légy üdvöz, s add, hogy e főzet
15 annyira hasson, mint az, amit Kirké kever össze
vagy Médeia csinál meg a szőke hajú Periméda!
Rajta, varázskerekem, csalogasd most őt haza hozzám!
- Árpadarával lobbantjuk föl először a lángot.
Szórd bele, Thestylis! Ó, te szerencsétlen, mire gondolsz?
20 Jaj, te gonosz némbér, te is engem akarsz kinevetni?
Szórd bele és monddjad: „Delphis csontját beleszórom”.
Rajta, varázskerekem, csalogasd most őt haza hozzám!

Delphis bántott. Rontására hajítom a tűzbe
ezt a babért. S ahogy ez ropog itt szikrázva a lángban
25 ellobban nyomban, még csak parazsat se hagy aztán,
éppen eképp porladjon szét Delphisnek a teste!
Rajta, varázskerekem, csalogasd most őt haza hozzám!

Mint amiképp a viaszt most szétolvasztja a daimón,
úgy olvadjon a myndosi Delphis szíve a vágytól!
30 S mint amiképp Aphrodíta csavarja a bronzúgattyút,
ő is aképp csavarogjon majd a kapum közelében!
Rajta, varázskerekem, csalogasd most őt haza hozzám!

Korpát áldozok, íme. Te meghajlítod a Hádés
érceit, Artemis, és ami még annál is erősebb!
35 Városszerte ugat minden kutya, Thestylis, engem.
Istennő a keresztutakon! Konduljon az érced!
Rajta, varázskerekem, csalogasd most őt haza hozzám!

Elhallgattak a szellők, nézd, és hallgat a tenger,
épp csak a szívemnek mélyén nem hallgat a bánat,
40 érte emészttem csak magamat, pedig ő nyomorulttá
tett: az övé lettem, rossz hírbe hozott s nem vett feleségül.
Rajta, varázskerekem, csalogasd most őt haza hozzám!

Bort öntök háromszor, háromszor kijelentem:
„Bárki – ha férfi, ha nő – van most mellette az ágyban,
45 éppen aképp ne törődjön már vele, mint amiképpen
– azt mondják – Théseus otthagya Dián Ariadnát!”
Rajta, varázskerekem, csalogasd most őt haza hozzám!

Arkadiában nő egyféle növény, a hegyekben
mind megvesznek tőle a gyors kancák csikajukkal.
50 Delphist is jó lenne ilyennek látni, ha hozzám
jönne, akár a bolond, iszamós tornát odahagyva.
Rajta, varázskerekem, csalogasd most őt haza hozzám!

Delphis hagyta el ezt a szegélydarabot köpenyéből,
én most széttépem s az emésztő tűzbe hajítom.
55 Ajjaj, Erós, te gonosz, minek is szívtad ki az éjszín
vért testemre tapadva, akár a mocsári pióca?
Rajta, varázskerekem, csalogasd most őt haza hozzám!

Egy szalamandrából holnap mérget facsarintok.

- Thestylis, ezt a füvet fogd most és kend be titokban
 60 ajtófélfáját vele addig, amíg az iménti
 bűbáj még köti őt, aki engem semmibe sem vesz.
 Köpj rá s mondd: „Delphis csontját szétzúzom e fűvel”!
 63 Rajta, varázskerekem, csalogasd most őt haza hozzám!
- 88 Bőröm olyanná vált már gyakran, mint a szömörce,
 és a hajam meg hullani kezdett, testem egészen
 csont és bőr lett. Volt-e boszorkány, kit ne kerestem
 volna fel én, a varázsénekekkel hátha segíthet?
- 159 Most a varázsszereimmel megkötozöm. De ha mégis
 bánt – Moirákra! – zöröghet a Hádés ajtajain majd!
 Mert efféle gonosz szereket tartok kosaramban,
 egy idegentől kaptam mindezt Assyriából.

Theokritos költeményeit *idyllion*oknak szokás nevezni. Ebből származik ugyan a mi „idill” szavunk, de eredetileg „kis kép”-et, „képecské”-t jelentett. Mivel a Theokritos-scholionokon kívül alig fordul elő, a szó mintegy műfajmegjelölésként kapcsolódik a bukolikus költészethez. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a syrakusai költő művei egyáltalán nem illeszkedtek bele semmilyen ókori műfaji hagyományba. Az általa művelt műfaj a *mimos*, amelynek nevét a görögök a *mimnémi*, „utánozni” igéből származtatták, és amely ennek megfelelően valami egészen hétköznapi, sokszor teljesen lapos esemény dramatikus ábrázolása. A hétköznapiságnak, az „életnek” ezt a közvetlen ábrázolását fejezné ki a műfaj neve. Az igazi színpadi mimosból lényegében semmi nem maradt fenn, viszont az irodalmiasított változathoz viszonylag sok. A verses mimosszal Theokritoson kívül egy másik hellénisztikus költő is kísérletezett; Héródas hatos jambusokban írt mimosáiban (*mimiambos*) az élet nyers ábrázolása olyan erős, hogy a komikumnak nem is marad hely (Reich 1903, 585). A mimos-jelleg eléggé nyilvánvaló akkor is, amikor a vers pásztorok beszélgetéséből áll (Reich 1903, 15), de egészen evidens a nagyvárosi jelenetek előadásban, amilyen a 15. (két nő párbeszéde, miközben a syrakusai Adónis-ünnepet tekintik meg) és az itt szereplő 2. idill.

A vers első fele a varázsének, a második pedig egy a Holdistennőhöz (Selana, akit azonban a mágiában gyakran segítségül hívott és itt is megszólított Hekatával is azonosítottak) intézett monológ, amelyben Simaitha elmeséli szerelmének történetét. Elbeszélése eléggé világossá teszi a szereplők társadalmi helyzetét. A lány

üzent először a fiúnak, és az ágyában fekvé fogadta, sőt ő vonta magához, a fiú pedig udvarlasképpen bevallja, hogy eleve úgy tervezte, este eljön, és ha nem engedik be, betöri az ajtót. Mindezekből nyilvánvaló, hogy Simaitha prostituált, aki a városban vendégeskedő jómódú fiatalemberekkel keresi a kapcsolatokat. Ebben a szakmában a szerelmi varázslás meglehetősen elterjedt gyakorlat lehetett, amit mind az irodalmi feldolgozások, mind a tárgyi leletek bizonyítanak. Azt a panaszt, hogy Delphis elvette a szüzességét, majd nem vette feleségül, hanem csak hírbe hozta, ezek szerint nem kell szó szerint venni (Dickie 2001, 100). Vagy üzleti fogás ez a fajta beszéd, vagy valamiféle önáltatás, hamis tudat megnyilvánulása a lány részéről. Az pedig, hogy beszámolója szerint már a viszony kezdete előtt majd elepedt a szerelmi vágyakozástól, természetesen nem zárja ki az üzleti szempontokat.

A versben három varázsló szerepel. Maga a főhős, illetve beszélő is láthatólag jártas a mágiában, ő utasítgatja és instruálja segítőjét (korábban szerelmi közvetítőjét), Thestylis is, és meglehetősen magabiztossággal végzi a szertartásokat. Bizonyos célokra azonban ő is más, feltehetőleg nagyobb tudású varázslók segítségét veszi igénybe. Amikor még csak megszerezni igyekezett az ifjú Delphis szerelmét, mindenféle ráolvasással foglalkozó öregasszonyt felkeresett (89–90). Amikor pedig végső kétségbeesésében el is pusztítaná (esetleg megmérgezné) hűtlenné vált kedvesét, akkor olyan szerekhez folyamodna, amelyeknek használatát egy asszír férfitől tanulta. Úgy látszik, az ábrázolt hellénisztikus nagyvárosban (talán Kós: Delorme 1960, 120) sokan foglalkoznak varázslással, részben titokzatos keleti mágusok (a babilóniság nyilván kiváló reklám is), részben a prostitúcióhoz kapcsolódó félvilági körökben. Elképzelhető, hogy maga Simaitha is lehet még később olyan öreg varázslónő, mint akikhez nemrég ő fordult segítségért.

Vergilius: 8. *ecloga*

Hozz vizet és selymes szalagokkal övezd fel az oltárt,
 65 dús ág és nagy szemcsés tömjén illatosítsa,
 hadd próbáljam a társamtól elvenni a józan
 észt a varázslattal! Más nem kell már, csak az ének.
 Rajta, varázsdal, a városból csalogasd haza Daphnist!

Képes az ének az égboltról leigézni a Holdat,
 70 és Circe is dallal változtatta Ulixes
 társait át, s a hideg kígyó szétpukkad a daltól.
 Rajta, varázsdal, a városból csalogasd haza Daphnist!

Körbetekerlek háromszor színes szalagokkal,
s képeddel háromszor az oltártűz körül aztán

- 75 körbemegek: páratlan számtól boldog az isten.
[Rajta, varázsdal, a városból csalogasd haza Daphnist!]

Kösd háromszorosan meg e három színt, Amaryllis,
kösd és mondd is: „erre Venus kötelét kötözöm most”!
Rajta, varázsdal, a városból csalogasd haza Daphnist!

- 80 Mint az agyag lesz ebbe a tűzbe hajtva szilárdabb,
s lágysá válik, tegye éppen ilyenné őt a szerelmünk!
Szórj tetejére darát, s a babért a szurokra, ropogjon!
Hitvány Daphnis eléget, rontására babér ég.
Rajta, varázsdal, a városból csalogasd haza Daphnist!

- 85 Égjen Daphnis olyan szerelemmel, mint amilyennel
jár a tehén bikaborja után a ligetben, az erdőn,
és belefáradván ott dől le a sás közepében
csüggedten, s nem gondol az éjjel előtt menedékre
– égjen ilyen szerelemmel, s én ezzel ne törődjek!
90 Rajta, varázsdal, a városból csalogasd haza Daphnist!

Ezt a ruhát a hazug még nálam hagyta korábban,
rá emlékeztet. Föld, most teneked felajánlom
itt e küszöbnél. Őt ez az emlék majd idecsalja.
Rajta, varázsdal, a városból csalogasd haza Daphnist!

- 95 Itt e füvet Moeris maga adta nekem meg e bűvös
szert Pontusból (sok bűvös szer megterem arra),
gyakran láttam, hogy farkassá válik e szertől
Moeris, s hogy felkelti a sírből ezzel a holtat,
és hogy a máshol nőtt termést odacsalja magához.
100 Rajta, varázsdal, a városból csalogasd haza Daphnist!

Vidd a hamut kifelé, Amaryllis, vedd a folyóba
át fejedet, de ne nézz oda! Daphnist ezzel elérem
könnyen: az istentől nem fél, nem fél a dalomtól.
Rajta, varázsdal, a városból csalogasd haza Daphnist!

- 105 Nézd, a parázs remegő lángokba borítja az oltárt
közben, amíg itt késlekedem. Kedvezzen e jósjel!
Ez bizonyára jelent valamit, s a Hylax csahol ott kint.
Higgyek benne? Szerelmem játszik a képzeletemmel?
Rajta, varázsdal, hallgass el, már jön haza Daphnis!

Vergilius a theokritosi költészet római adaptálása során a bukolikus idillekre koncentrált, és szinte homogén pásztori közeget alakított ki az *Eclogák* gyűjteményében. Itt nincsenek nagyvárosi jelenetek, sem mitikus lények. Természetesen Theokritos nagyon kifinomult hellénisztikus költészetet művelt, és az ő pásztorainak szájából is tökéletesre csiszolt verssorok hangzottak el. Vergilius a rafinált stílusban beszélő/énekoló pásztorok játékosságát egy további csavarral erősítette fel. Nagy, ókori eredetű hagyománya van annak, hogy a gyűjtemény egyes pásztorait megfeleltessék a költő baráti köre, vagyis a legfelső római elit egyes alakjainak. Helytelen lenne az ilyen megfeleltetéseket az egyes versek megfejtésének, dekódolásának tekinteni. De a költeményeknek (amelyek szórakoztató, komikus, játékos karakterét nem szokták eléggé hangsúlyozni) érdekes belső feszültségeket biztosít, hogy a szereplők egyszerre görög pásztorok, akiket elsősorban a költői kifejezés, vagy egyes műtárgyak szépsége érdekel, és római arisztokraták, akik azt játsszák, hogy ők görög pásztorok.

Az *eclogák* egy részének közvetlenül megfeleltethető egy-egy theokritosi minta, de a szövegszerű és strukturális kapcsolat talán sehol sem olyan szoros, mint a 2. *idill* első fele és a 8. *ecloga* második fele között. Böven található itt a görög versből átvett, lefordított sorok, és tulajdonképpen még a refrén is fordításnak tekinthető. Hogy a theokritosi *inyx* helyén itt *carmina* áll, az sem jelent túl szabad fordítást (Bury 1886, idézi Faraone 1999, 25). Az *inyx* „varázskereket” jelent (egyben egy madár, a nyaktekercs neve is, a kapcsolathoz lásd Pindaros 4. *pythói ódáját*),¹ de a használata során nyilvánvalóan varázsigéket is kellett mondogatni. Amikor tehát Vergilius „varázsigé”-nek fordítja, akkor egyszerűen a mágikus gyakorlat egy másik elemére helyezi a hangsúlyt, az eszközzől a szóra.

Jellemző ugyanakkor, hogy az idill nagyvárosi monológja egyrészt vidékre kerül az *eclogában*, hiszen a beszélő a városból próbálja hazaigézni kedvesét, másrészt egy pásztorköltő fiktív énekeként hangzik el. A 8. *ecloga*, mint azt az első öt sor bejelenti, Damon és Alphisiboeus dalversenyét tartalmazza. Egy nyolcsoros ajánlás után (amely vagy Pollióhoz, vagy Augustushoz szól, lásd Classen 1994, 233–237) először Damon, majd Alphisiboeus dalát halljuk. Szokatlan (a többi vergiliusi dalversenyhez képest), hogy az énekesek nem felelgetnek egymásnak, és hogy sem

¹ Erről lásd Kulin Veronika forráselemzését a II. kötetben, 548–549.

a verseny körülményeiről, sem az eredményéről nem értesülünk. Mindkét idézett költemény refrénes, de ennek a refrénnek csak a második, mágikus célú dal esetében van funkciója, sőt értelme. Ez az a dal, amely Simaitha dalának mintáját követi, de a vergiliusi mintakövetés kifinomultságára azért jellemző a struktúra dinamizálása. Simaitha monológjának refrénes varázsdal része (18–63) Theokritos versében 9 négysoros strófából épül fel. Vergiliusnál a 9 strófa három olyan háromstrófás egységre bomlik, amelyek átlagos hosszúsága négy sor. A következőképpen alakul a strófahosszúság: 4, 3, 5; 4, 5, 3; 5, 3, 4. Egy olyan minta jön tehát létre, amely végül azonos hosszúságú dalt ad ki, de a formai monotonia helyett egy kiszámított variációsort kínál (Classen 1994, 237–238).

A szükséges előkészületek és a rítus céljának megfogalmazása után ez a varázslónő is felsorolja a mágia nagy példáit (a Hold lehozása az égről, Circe, marsus kígyóvarázslás), majd nekilát egy bábu megkötözésének. A háromszínű fonállal háromszor körültekert bábút háromszor körbehordozza az oltár körül (a mágikus hármas szám fontosságát a vergiliusi 3×3-as elrendezés erősebben hangsúlyozta, mint a theokritosi 9 strófa), de még egy általános elméleti kijelentést is tesz a páratlan számok fontosságáról. Ő egyfelől éppen utasításokat ad a segítőjének, és ezért fontos lehet, hogy az meg is értse, miért nem lazálhatja el, mondjuk, az egyik kört, másfelől jele ez valamiféle utólagosságnak, hogy a pusztá ábrázoláson kívül tudós kommentarra is szükség van.

A szerelmes nő ezután egy agyag- és egy viaszfigurát vet a tűzre: az agyag kemény cseréppé ég ki, a viasz megolvad. Az egyik elfogadott, legalább ezeréves értelmezés szerint mindkét figura Daphnist képviseli, akinek a szíve varázslónőnk irányába meg fog lágyulni, minden más nő irányába meg fog keményedni. Lehetséges azonban egy másik, már az ókorban is megfogalmazott értelmezés, miszerint a viaszfigura a férfit, az agyag a nőt képviseli, hogy az erőviszonyok megforduljanak, a nő legyen keményszívű, a férfi lágy. Ez mintegy megismétli a 89. sor gondolatát: most a nő szenved, a férfit pedig ez nem érdekli, de legyen inkább pont fordítva. A varázslás nemcsak a másikra hivatott hatni, hanem a beszélőnek is ki kell gyógyulnia a szerelemből, amely pillanatnyilag őt teszi kiszolgáltatottá. (Simaitha beszédének is volt ilyesféle gyógyító hatása a beszélőre, lásd Faraone 1999, 83.)

Ezután még metonimikus módon egy a célszemélyhez kapcsolódó tárgyat, majd egy kipróbált tudású boszorkánytól kapott, pontusi eredetű varázsszereket használ fel, végül felszólítja Amaryllist, hogy távolítsa el a szertartás során keletkezett hamut. Az ilyen varázslat során keletkezett anyagok nyilván veszélyesek, ezért jobb tőlük végleg megszabadulni. Folyóvízbe kell szórni a hamut, és vissza sem szabad nézni, mert még az is ártalmas lehet.

Ez a varázslás boldog végkifejlethez vezet: hatásosnak bizonyul, hiszen Daphnis visszatér a városból vidéki szerelmeséhez.